

KIS-799 – Gl. homme de main

HOMME DE MAIN

(RLN da AAB – 28 07 03)

Pellgomzet 'm eus dit en deiz all a-zivout ur c'hevatal brezhonek, bezus ma n'eo ket beziat, da Gl. *homme de main*. Evel just, war GEAK. e kaver “PAILLE : homme de paille *den plouz*” (p. 159). Hogen gwashaouroc'h eo Gl. *homme de main* eget *homme de paille* : gant ar c'herienn gentañ ez eus ur c'hennotadur a vestaol, a dorfed ha n'eo ket hepken a dun andezvek evel gant ar c'herienn all. Dre ar geriadur gallek-saoznek ha saoznek-gallek Harrap's e 'm eus gouezet e troer Gl. *homme de main* ha *homme de paille* a-getep dre Sz. *henchman* ha *man of straw* (pe *figure-head*).

Goulennet 'c'h eus ouzhin a du 'rall e peseurt kendestenn ez arveren ar c'herienn Gl. *homme de main*. Ezhomm 'm befe eus ur c'hevatal brezhonek d'an kez gerienn dre m'emaon o furchal diouzh tu Bill ar C'higer, ket hini ar film *Gangs of New York* gant Martin SCORSESE, met an hini gwirion, an hini istorel, na oa ket anvet Bill CUTTING evel er film, hogen Bill POOLE. Savet en deus Martin SCORSESE e oberenn diwar levr Herbert ASBURY, *The Gangs of New York*, deuet er-maez e 1927¹. Un adkempennadur dieub kenan eus an devoudoù en deus graet SCORSESE, hogen reizhistorek e van ar c'hemperzh : deouezet mat eo da skouer an “Draft Riots” gant ar film, da 'm meno. Bandennad iwerzhonat an “Dead Rabbits” eus Five Points zo bet anezhi ivez e-pad dekvloaziadoù, nemet eo SCORSESE en deus ijinet tudennoù ar beleg Vallon hag e vab Amsterdam. Marteze en deus ar filmaozour en degouezh soñjet en truant John MORRISSEY, a orin iwerzhonat, anavezet mat e New York er bloavezhioù 1850 ha nañv² da Bill POOLE. Edo hemañ neuze e penn bandennad al “Lascars” er West Side, ha deuet e oa da vezañ unan eus pileroù al luskad “native” e New York, petra bennak m'en doa deraouet e remzad

¹ Embannadur gallek : *Gangs of New York*, Denoël, Paris, 2003 (troet diwar an amerikaneg gant Alexis CHAMPION).

² Eleze “enebour personel”, sl. La-04, pp. 22-23.

voiouc'henn e-touez ar "Bowery Boys", bandennad iwerzhonat eus karter ar Bowery, nes da hini Five Points ha heñvel a-walc'h outañ.

Lesanvet e oa bet POOLE Bill ar C'higer en abeg d'e vicher gentañ ha sellet e veze evel unan eus emgannerion spontusañ New York. Gouez da ASBURY³ e oa gouest da blantañ ur gontell en ur vukenn tri c'hentimetr lec'hiet dek metr diouzh an alf⁴. Goût a ouie an holl e oa stummadur micherel kentañ POOLE emsavus evitañ e dornata ar gontell ; doujet e veze ar C'higer gant ar re herañ eus an "Dead Rabbits" zoken. Kroget e oa POOLE da bleidiñ gant ar politikerezh ha da vezañ moeder d'al luskad "native" goude bezañ kejet gant Isaiah RYNDERS, politikour newyorkat brudet en doa troc'het diouzh demokrated "Tammany Hall" hag entuet gant ar "Strollad amerikan". Emezelañ a reas POOLE er c'hlub "Americus" renet gant RYNDERS, anezhañ un aozadur "native" eneber da "Tammany Hall".

E dibenn C'hwevrer 1855 e voe gloazet grevus Bill POOLE dre zaou denn pistolenn gant Lew BAKER, un *henchman*, un *homme de main* eus "Tammany Hall". Daoust m'en doa paket ur boled en e galon, ne varvas ar C'higer nemet pevarzek deiz war-lerc'h, o sebezañ an holl vezeion, da nebeutañ diwar a skriv ASBURY. Kent mervel e lavaras POOLE d'e geneiled : "Kevarc'h, tudoù. Mervel a ran evel ur gwir vrogarour amerikan !"⁵

(GE da RLN, AAB)

Despizadur Gl. *homme de main* zo "den karget gant unan all da gas da benn mestaoliou (kammveziou⁶ ouzh an dud, ar madoù)", an daou geal pennañ o vezañ : |¹ ar feulster (korfel peurliesañ), |² ar roll eiloder. Nes d'an termen gallek emañ Al. *gedungener Verbrecher* "torfedour gopraet". Strishoc'h erdal zo da Gl. *tueur à gages, nervi* (ha lenneg. *sicaire*), *Sz. hired assassin*, Al. *gedungener Mörder* "(drouk)lazher gopraet, gopruntret". Larkoc'h ez a ster Gl. *acolyte* (dedroet e ster eus "kolist" da "kenseurt, kevrealer⁷, kenwaller"), *Sz. henchman* ("floc'h" en e ster kentañ, deuet da dalvoud kement ha "den a fiziañs, aduad, kevrealer"). Evel ma lavar RLN, ned eo ket heñvel

³ *Id.*, emb. gl., p. 95.

⁴ E film Martin SCORSESE e weler Bill Cutting o tiskouez an hevelep ampartiz.

⁵ *Id.*, emb. gl., p. 98.

⁶ Br. *kammvez* g., amprest Kb. *camwedd* "wrong, misdeed" ; sl. La-09, p. 74.

⁷ Sl. La-13, p. 322.

bezañ *homme de paille* ha bezañ *homme de main*. Dav enta kavout d'an termen-mañ ur c'hevatal brezhonek.

Loc'homp diwar an daou geal o stigmañ steriegezh Gl. *homme de main* ; degaset omp etrezek ar c'hedrannou-mañ :

I. FEULSTER

Evit dec'heriañ "feulster" e soñjan e (h- kr-)Kb. *gâl* "enemy, adversary ; enmity, hatred, passion, valour, boldness"⁸, elfenn a gaver :

~ e hBr. *imrogalou* spisc'h. "orgiis" "(*imrogal*) « activité, occupation, zèle »"⁹, *glanasoc* "gl. « uir sanguinosus » [...] *glanasoc* contient un radical *glanas*, forme contractée de **galanas* [qui] est le même mot que le gall. moy. *galanas* « meurtre, compensation pour meurtre »"¹⁰ ; tudanvennoù : *Galcon*, *Fraugal*, *Galdu*, *Galbudic*, *Galuiu*¹¹ ;

~ e Kb. *anial*, *arial*, *daniel*, *dial*, h.a.

Talvout a ra ar boan brastresañ an durc'hadurioù ster ma 'z eo engwezhiet ar gedrann *-gal-* e kembraeg (skouerioù tennet eus GPC) :

≈ taereded, feulster : *arial* [*ar-+gâl*] "passion, vigour, spirit, nature, liveliness, courage, ferocity" ; *briwial* [*briw+gâl*] "slaughter, battle" ; *cleddyfal* [*cleddyf+gâl*] "sword-stroke or thrust" ; *cynial* [*cyn-+gâl*] "ferocity, anger" ; *dial* [*dî-+gâl*] "vengeance, revenge, retribution, punishment" ; *galanas* "blood-feud, enmity, hatred ; slaughter, massacre, homicide, (violent) death ; spoil, plunder, outrage ; confusion, destruction, catastrophe" ; *gelyn* [*gâl+yn*] "g. enemy, foe, adversary ; aa. hostile, wrathful, hateful" *gwrial* [*gw^r+gâl*] "battle, heroic conflict, combat, manly prowess or valour" ; *peleidral* [*peleidr* (liester *paladr*)+*gâl*] "a piercing with a spear, spear blow, fight with spears" ;

≈ fiñvoù feuls pe an trouz diwarno : *carnial* [*carn+gâl*] "trampling" ; *daniel* [*dant+gâl*] "gnashing or grinding of the teeth, biting" ; *tonial* [*ton+gâl*] "surge or swell (of wave(s))" ;

≈ sterioù dedroetoc'h : *anial* [*<*ande-gal-*] "aa. wild, unhabited, desolate, worthless ; grievous, monstrous, extreme ; exceeding, very ; amazing, fine ; g. desert, wilderness" ; *eirinal* [*eirín* "plums ; testicles" +*gâl*] "carnal desire".

⁸ Sl. GPC 1372-1373 & DGVB 173.

⁹ Sl. DGVB 220

¹⁰ Sl. DGVB 176.

¹¹ Sl. DGVB 173.

E brezhoneg e voe :

1) dezneuziet hBr. *imrogalou* en *amreal(où)* ha luniet diwar hemañ : *real*, *realañ*, *realenn*, *realezh*, *kevrealer*, h.a. ;

2) amprestet termenoù kembraek : *arial* (ha deveret diwarnañ *arialezh*¹²) ; *dial* (amprest graet da vare *Gwalarn* ha deveret diwarnañ *dialer*, *dialour*) ; *gal*¹³ ; *galen* (diwar Kb. *gelyn*, ha deveret diwarnañ : *galeniezh*, *galenus*¹⁴) ;

3) luniet nevezc'herioù diwar ar gedrann *-gal-* : *gorial*¹⁵, *gourzhal*, *kedal*¹⁶.

E lec'h all¹⁷ ez eus bet hirstudiet ur gudenn dibarek eus an dezneuziañ hag an daou hent anezhañ : pe dezneuziañ a-vloc'h an termen henvrezhonek (kembraek, h.a.) ha degemer dre se reolennoù e neuzidigezh (an hent kevanel eo, sk. : hBr. *annedmol* → Br. **annezvel*), pe dezneuziañ a-zistag kedrannoù an termen henvrezhonek (kembraek, h.a.) hag o c'henstrolañ hervez reolennoù ar brezhoneg kempred (an hent kedrannel eo, sk. : hBr. *an-dedm-ol* → Br. *andezvel*).

Tevetek eo an hent kedrannel e gerlunierzh ar brezhoneg kempred. Koulskoude e taremoug gantañ an anadenn steradurel ez eo an divellekaat, eleze ar pellaat a ra ster gwerc'hek un termen diouzh ar ster dezreet eus ster e gedrannoù. Dre berzh anadenn an divellekaat e koll mui pe vui ur gedrann ar ster en devez pa vez arveret diged ha ne chom ganti nemet ur meni ster penndolet : he durc'hadur ster, neuennus eus un deverad d'egile. E se, e degouezhioù 'zo e tenn an divellekaat e vad eus an hent kevanel.

Un anadenn all a stader gant kedrannoù 'zo : tennañ a ra o durc'hadur ster da stabilaat, da chom peuzdigemm eus un arver d'unan all, sk. : *-vezh* o verkañ pad un unanenn amzer evel en *eurvezh*, *mizvezh* ; war un dro e c'hellont gwiskañ ur stumm diforc'h, sk. : *-vezh*, *gourzh-*, stummoù kediat – (*g*)*wezh*, *ouzh*, stummoù diged. An anadenn-se a ro tro d'an dazvellekaat : an durc'hadur ster o c'hounit stabilder a denn da intrañ ar gedrann ha da vezañ

¹² Sl. La-12, pp. 189 & 192.

¹³ Sl. GBLF. ¶ 348.

¹⁴ Sl. La-04, pp. 25-26 ; GBLF. ¶ 542 ; GEAK. p. 101.

¹⁵ Sl. GBLF. ¶ 1136 ; La-08, p. 33.

¹⁶ Sl. La-08, p. 37 ; GEVE.ms. : *gourzhal*, *gourzhalerezh* "antagonisme" ; *kedal*, *kedalerezh* "synergie".

¹⁷ Sl. KIS-221 – Kemmadurioù *g-*, La-08, pp. 30-38. En notenn-mañ, e sigur studiañ tonkad ar *-g-* predenek e-barzh deveradoù *gal* pergen, e tigejed daou hent an dezneuziañ hag e haeren evidon tevettegezh an hent kedrannel.

enporzhiet ganti en termenou nevez luniet diwarni, sk. : *-vezh* a gas ganti keal ar badelezh e-barzh deveradoù na reont mui kel a unanennoù amzer, sk. : *daelvezh* (e lavar ar gwir), *genaouvezh* (e lavar an dañvaerion win).

Dibarek eo istor dezneuziadur brezhonek deveradoù Kb. *gâl*, spisoc'h : Pd.**gal-*. Bezant oa ar re-mañ e hengembraeg endeo, ken e c'haller ober anv evito eus un "dezneuziañ kevanel emdarzh" — da skouer, e kaver ar skrivadoù hKb. *digal* en 12t kantved ha *dial* adalek an 13t. Alese an divellekaat stank o penndoliñ ster ar stumm diged hag o tisoc'h er stummoù kediat e rezh durc'hadurioù ster diskalfet aet pell a-wechoù diouzh ar ster orin. Gant an kez divellekaat, gant paotidigezh an deveradoù kembraek eo bet levezonet, destrizhet a lavarfen zoken, an dezneuziañ brezhonek. Amprest *dial* a c'hoarias roll ur penn pont evit amprestoù kevanel all. Pa voe anv da zezneuziañ hBr. *imrogal-* e voe kemeret an hent kevanel en-dro ha luniet Br. *amreal* (evel ma luniad Br. *erounit* diwar hBr. *erguinit*)¹⁸. En tu all da se, pa voe divizet sevel nevezc'herioù diwar ar gedrann *-gal-*, ne voe ket heuliet an hent kedrannel evit kelo. Da zerc'hel unvan teskad deveradoù brezhonek *-gal-*, e voe arloet ouzh an nevezc'heriañ un darvan hent kevanel diwar henc'herioù galloudel ; evel-se e voe luniet Br. *gorial*, *gourzhal*, *kedal*.

Ar gudenn a save neuze oa hini an neuz da reiñ da stumm kediat *-gal-* : *-ial-* pe *-al-* ? Kenneth JACKSON¹⁹ en doa diskouezet kemplezhded an dedro-adurioù "from First to Twelfth Century A.D." ; diouzh ar strouezh e ouezas Goulven PENNAOD tennañ reolennoù eeun arloadus ouzh an deveradoù brezhonek. E berr : pa zibenn ar gedrann gent dre *l n r*²⁰, e tezneuzier *-gal-* e Br. *-ial-* ; pa zibenn ar gedrann gent dre ur gensonenn all pe ur vogalenn, e tezneuzier *-gal-* dre Br. *-al-*. Alese : Br. *gorial* – *dial*, *gourzhal*, *kedal* (evel Kb. *anial*, *arial* – *clddyfal*, *dial*). Un degouezh na voe ket meneget eo hini ar gedrann gent o tibennañ dre *v* (*o*, *w*) ; o soliañ war Kb. *briwial*, e kinnigan dezneuziañ dre *-ial* ivez (kounaomp ez eo Kb. *briw-* keveleb Br. *brev-*).

Arloadur an dezneuziañ kevanel ne vir ket a arloañ ivez an dezneuziañ kedrannel diwar ar pennanv Br. *gal*, sk. : *dic'hal*²¹ — neoazh en ur virout an

¹⁸ War an argraf, sl. La-08, pp. 34-35.

¹⁹ Kenneth JACKSON, *Language and History in Early Britain* (teskanvet LHEB), Edinburgh, 1953, pp. 436 hh.

²⁰ Hag, e kembraeg, *nt*, *d*, *D*, nemet *dr* ; kv. Kb. *daniel*, *peleidral*.

²¹ Breud a save etre GP ha me war ar c'hantrevn e oa degemer an dezneuziañ kedrannel en degouezh. Hon arguzennoù ketep a gaver displeget e La-08, pp. 34-38. Derc'hel a ran da 'm savlec'h a ziazezan war gevatalded holl hanc'herioù ar yezh

hent-mañ diwezhañ kement ha ma c'haller evit luniañ termenoù mellek, eleze dezreadus o ster diouzh ster o c'hedrannoù.

II. EILODER

Evit dec'heriañ ar "roll eiloder" :

a) *is-* evel e Br. *iskargiad, isofiser, isurzhied*, e Kb. *israddol, is-swyddog* ; diemsav *is-* eo mellegezh an termenoù luniet diwarnañ ; ar stirann rakgeriet gantañ a vir an hevelep ster : un ISKARGIAD zo ur c'hargiad a renk izeloc'h ; en eneb, an HOMME DE MAIN n'eus poent boutin ebet etre e staelad ha staelad e implijer ;

b) *mav-* evel e Br. *maodiern, maver*²². Br. *mavialer* [mawjalEr] a c'haller intent evel "mevel karget da embreger mestaolioù" ;

c) un diskoulm all a spurmantan, hag eñ nesoc'h d'an termen gallek pa zec'her evel ma ra hemañ an arvez korfel dre aroueziñ araez boas ar feulster, an dorn : *dornialer*.

Ouzhpenn an eiloder e c'hallfe ar brezhoneg merkañ an ober renet gantañ, e rezh verboù : *mavialañ, dornialañ* ha pennanvioù : *mavial, mavialad, mavialerezh*, h.a., *dornial, dornialad, dornialerezh*, h.a.

kempred dirak reolennoù ar c'hramadeg kempred, o keñverelaat enta kantezvoù ar reizhstoregezh. E se ne welen, ne welan, netra direizh e bezañs an doubladoù Br. *dic'hounit – diounit, dic'hal – dial*.

²² Sl. La-06, pp. 67-68.